

*Fejük mint a féreg,
még meg sem születtek
s mert leszállt az este,
mégis lóra ültek. . . .*

*Kifutnak belőlem
egyre hosszabb sorban
s már a csillagok közt
vágatnak a porban.*

*

*Am van köztük, ki mint
kislány szoknyájából,
huncutul kilépett
a mulandóságból.*

*Mosolygó csöpp testét
már emlék sem fedi,
kis fehér keblét a
hold felé emeli.*

VIHARSAROK ÉS ATLANTISZ

Irtta: BARTA LAJOS

Mikor Ady foghatatlan, irreális, de megérzéseink által mégis adott-nak tudott uralkodó erőket akart kifejezni, megjeleníteni: szellemi köz-pontosításainak magasfoku deliriumait idézte föl. E deliriumok csúcsein találta meg a *Disznófejű Nagyúr*-at, az *Óskaján*-t, a *Nagy Cethal*-t. Nem kell különösebb szellemi önfelfokozás ahhoz, hogy beleérezzük ezekbe az Adyfogalmakba és erőmegjelölésekbe azt a sarkalatos hatalmiságot, a dolgoknak és a dolgok kapcsolatainak azt a rendjét, mely körül, mint rendíthetetlen pólus körül kavargog és sodródik lihegő életünk. Csodálom, hogy Ady nem nevezte meg valahogyan a külön magyar istent, a Nagy Fetist, aki a Duna-tiszai világban él, uralkodik és hasonlít a nagy Baal-hoz, abban, hogy emberáldozatokból tartja fenn sötét és véres ömszasz-todonságát. E külön magyar isten, e nagy bálvány, a Nagy Fetis első, második, harmadik, tizedik... századik kapcsolódású kihatásától, e kihatásoknak rendszerétől örjüngenek ma a magyar szektáriánusok az éhség-deliriumok tarka változataiban. Ez vezeti a rozsdás drótot, mellyel a várandós asszony már méhében megöli gyermekét. Ez kergette a kívándorló hajókra a magyar földművelők százazzeit. Ez égette meg Dózsát, ez döfte le a hazát Mohácsnál, ez árulta el és közösitette ki Rákóczit. Ez záratta be Tánácsot, vitte az imperialista háborúba és ölette meg ott a magyar katonák tizezeit. Ez fojtotta meg iskolapolitikájával, mert csak tunya és olcsó cselédeket akart, a magyar nép tehetségét és lelkét. Ez csinálta Trianont, az ellenforradalmat. Ez temette el a magyarság kivívott európaiságát, ez taszította a turanizmus uttalan kódébe, vad Meotiszába a könnyelmű és kósza magyar ábrándot: hogy megfélemez-zék minden realizmusról és különösen ne jusson eszébe keresni őt, minden okok végső okát: a Nagy Fetist.

Egy magyar író, *Tömörkényi István*, nem is tudva, hogy igazán mit csinál, megirt egyszer egy Nagy Fetisnek szóló paraszti áldozást. Az alföldi merő ég alatt, a szikrázó égsátor végtelenében, a levegő óceán-özönésében ül a kis figura, hol előre nyujt, hol visszaránt tűz fölött valamit. Nem tiszta láng, de kormos füst száll a magasba a titokzatos szertartásból. Ki ez a figura és mit mivel ott a végtelen ölen? Nos, az ügy elég egyszerű: a napszámos, zsellér paraszt babot főz kormos lábá-sában a hamarintott, szabad tűzhelyen és zsirkészletét: parányi, mad-zagra kötött szalonnáját hol beleereszti a babba, hol kirántja, hogy zsi-ros is legyen a bab és a szalonna is megmaradjon!... Ó szent Mimikri! Mit tanult meg tőlük a zsellér paraszt? És mi az, amit nem látott meg benne Tömörkényi? Hogy e babot főző, szalonnáját rángató paraszt nem

genrekép, de gigászi jel és minden mozdulata együtt való rengés és lengés valamely távoli okkal: a Nagy Fetissel. Hogy a pusztai tűzhely hamarintott oltár, hogy a kormos füst nem valamely ábeli szelíd, de valamely kaini sötét istennek szóló áldozati tűz annak, aki a magyar világ minden parányában ott van, ott hat és uralkodik: a szent bálvány, a Nagy Fetis.

A történelmi materializmus nem tűr metafizikai misztifikációkat és már a világháború előtt megláttuk, megismertük, pontosan leirtuk, — ma úgy mondanák — kiszociografizáltuk, telepleztük a Nagy Fetist és megmondtuk, hogy e könyörtelen isten nem más, mint a magyar latifundium! És ha még tárgyi takarójától is megakartuk szabadítani azt a külön magyar istenködöt, akkor még közelebbről azt mondtuk: feudális földarisztokráciánk. Nagy vivmány volt, hogy annak a kornak szociológiai nemzedéke, tudósok, publicisták, írók is találta, levetkőztette, pellengérré állította és kövér vállaira rakta a magyar népátokért a felelősséget:

Itt van a nép, trónt ülni fog most

Ezer évig férge a földnek,

Itél a nép, ítélni fog

S ezerszer jaj a bűnösöknek. (Ady)

És nagy vivmány az is, hogy két évtized s ellenforradalom után, az új szociológiai nemzedék Magyarországon ki tud végre jönni ráborított új metotizsi ködökből, az állami berendezkedésre törő szervezett regresszió lélekrontásaiból és nemcsak megtudja, de meg is meri látni a pokoli külön magyar istent: a latifundiumot.

Cselekedetnek szép, de fölfedezésnek nem új ez!

Mikor néhai idősebb gróf Zichy János fehérmegyei nagybirtokos, még a háború előtt parcelláztatta fehérmegyei nagylángi uradalmát, megindult Veszprémből, Zalából, Fehérből a népvándorlás és a kibontakozást kereső paraszterők falut telepítettek 6000 lélekkel, amerikai módon egyenesre szabott uccákkal, gyalogjárókkal, kocsitakkal. Mikor a falu már megvolt, azt vette észre, hogy a parcellázásnál egy millió koronával megcsalták. Egy öreg paraszt vezette a falu harcát az igazságért, a millióért a gróf ellen, akinek az új falu határa mellett volt a másik uradalma, Kisláng. Az öreg paraszt beleőrült, fia vette át a harcot, mániákus lett. Az uradalom értett hozzá, hogy az öregnek is, a fiatalnak is, hogyan ássa alá a kenyérlétezését, hogy kihúzza harcuk alól a gyékényt, de nem hagyták magukat. Mikor már minden kötél szakadt, a falu segitette őket abban, hogy éljenek.

Nyári napon, tüzelő délben gyalog indultam a nagylángiakhoz be, messzire a vasuti állomásról. Először voltam ekkor náluk és a széles akácsoros uton szembejött velem egy tarisznyás öreg. Láttam róla rög-tön, hogy valami égbenező lélek. Eppen a harc örege volt, elébambótt, a nagy ügy iratait tarisznyájában hozta. Még ott az akácok alatt leültünk és megnéztük a dolgot. Egy papírlap is volt a per és az ügy iratai között: az öreg rajzolta meg azon a nagy népper jelenetelt és figuráit. Biblikus, új testamentumi rajzok voltak. Többször voltam még kint náluk, az új faluban, Nagylángon és gyűlést tartottunk olyankor az egyik házban: a megcsaltak és a pesti író, ujságíró. És miután az öreg behalt a harcba, a fiatalabb már maga is negyvenes, vette örökbe a harcot. Többször járt nálam budai lakásomon. Fehérvári ügyvéd, dr Steiner vitte a perüket és ha, mint ügyvéd kiment hozzájuk, csendőrkülönítmény szállta meg a falut. Itt volt tehát már az örök népper az örök Fétis ellen, melyet Féja, a magyar népelet ellen fölfedez és adva volt publi-

cisztikai megtárgyalása is.

Es az eszmei község is már akkor megjelent a nyilvánosság előtt a *Világ*-ban sorozatosan futó riportokban. A nyilvánosság semmit sem hallott addig Magyarországon erről a körmenefont és gonosz közigazgatási formuláról és fogalmazásról. El volt az rejtve a népnymor nagy melankóliájába s a tőrés végtelen ritmusába. A Nagy Fetist szolgáló magyar közigazgatás agyából, a latifundiumos bizantinizmus és he.ótaság üdvkö-réből pattant ki ez a zseniális erkölcstelenség. Abban áll ez, hogy egy csakugyan létező községet, (falut) nem létezőnek mondanak ki, amennyiben függvényi rangra süllyesztik és mint ilyent közigazgatásilag egy néhány házból álló uradalmi központhoz kapcsolnak, melyet viszont való-ságos falunak mondanak ki. Miért ez a boszorkányos játék? Mert így a nem létező falu uralkodik a csakugyan létező falun, pénzbeli terheit és közmunkát szolgáltató kötelezettségeit átháríthatja a csakugyan létező, de nem létezőnek kimondott, állítólag csak eszmében létező falu paraszt-jaira, zseléire.

Uj jobbágyság! De megjelent az „eszmei község“ már 1913-ban az irodalomban is, egy hosszabb elbeszélésben, címe: *Mátyás király lovag-jai*. (Az élet arca, novellák, írta Barta Lajos).

Nem elődje-e a nagylángi pervivó, a hardhordó paraszt annak a ti-szavidéki kemény népfinak, aki Féja könyvében a megtörhetetlen nép-igazság pervivója? És ha a megcsalt parasztok eszmei falujában, Nagy-lángban a plébános vasárnap a templom elé gyűlést hív egybe és a szó-zékről a klerikalizmus és a papi uralom ellen kiméletlenül harcoló napi-lapnak, a Világnak riportjait és cikkeit olvassa föl, mondván: „Egyetlen becsületes ujság van az országban és ez a Világ“, — nem a magyar apokalipszisből való tünemények-e ezek?

Nem az történik-e most, hogy új emberek jönnek és megegyeszer meglátják, megírják azt, amit már két évtized előtt megírtunk. A fölfede-zés láza nem volt kisebb és a népigazságért való szenvedélyes tűzben nem volt fakóbb az idegizás. Nem azt mondtuk, hogy szociográfiát írunk, de szociális riportot. Mélyről, a forradalomra hevülő korszak gyökereiről szívott lélekerővel csinált érces munka volt ez és valami nagy ifjúság volt benne. Lelkünket nem csavarta előbb össze-vissza egy nem természetes, de mesterkélten erőkllel celebrált nemzeti ujjászületés hej-huj! szertartása, hogy aztán a csalódás és keserű fölébredés retor-táin végig üldözött és hajszoltan a napvilágra érkező lélek kiábrándulá-sának vad bánata legyen az új magyar messianizmus tüze. Nagy napi-lapunkban, a Világban megszoktuk, hogy gondolatainkat a nyilvánosság előtt végiggondolhatjuk és mondanivalónkat végig kimondhatjuk. Amit nem írtunk meg szociális riportnak, azt megírta a magyar társadalom-tudomány fáklyázója, a Huszadik Század tudományának. A tájfélvétel, a tényfélvétel, az adat, a szám kívánt és fontos részlet volt, akár a szocio-gráfiában. És persze, már akkor is tudtuk azt, hogy a szintézis adja ki az összetett dolgok értelmét. Vagyis: a tényeket nemcsak felsorolni, de vonatkozásba is kell hozni egymással, mert a feldolgozás által jön ki az összefüggésbe hozott tények értelme. Féja könyve, a *Viharsarok* is ott emelkedik túl az egyszerű ténygyűjtő és felsoroló szociográfián, ahol a dolgokat egymásra vonatkoztatja, ahol a társadalmi irodalom rangjára emeli föl szociográfiáját.

A *Világ* és a *Huszadik Század* szociológiai nemzedékének mindeneset-re más volt a társadalomtermészeti kerete és erőfeszüléseinek a korhoz való viszonyulása nem az volt, hogy alkalmazkodott a meglévőhöz, hogy

simult az adott társadalmi erőhelyzethez, a nemzeti és egyéni lét minden pontján jelentkező erőmezők kisüléseihez. Megfordítva: alakítani akarta azt, ami mint uralkodás mindaddig megszokta, hogy minden hozzá igazodjék. Hiszen ez a nemzedék hurcolta ki táltosi szentködeiből a Nagy Fetist és meg is kezdte a kiméretlen publicisztikai, tudományos, zsurnalisztikai és irodalmi harcot a leplezett bálvány ellen.

Ez a nemzedék olyan politikai rendszerből nőtt ki, melynek állandósága arra volt alapítva, hogy ocsmány vesztegetés, lélekvásárlás gyalázatának határtalan korrupciójával a választásokon megszerzett többség, ez a rohadtlelkű mameluksereg, zsebkendőjelre szavazott igennel vagy nemmel. Ez a nemzedék utat tört a sivatagból kifelé, hátvédjét a polgári liberalizmus és a politikába egyre jobban belesulyosuló ipari proletariátus adta meg. Fáklyája jeligéje, harci felírása: a szabad gondolat volt. Az inkarnáció rangjára emelte a szabad gondolatot és fényénél a legnagyobb magyar bajok gyökereihez nyult. Ennek a nemzedéknek stratégiája a nyílt és arcélj támadás volt, így ostromolta lélekzetet nem vesztő szünetlenséggel a magyar sorsot: a latifundiumot.

Mindent meglátott és megértett, amit az egykében felszívultó nemzetfaláról meglátni és megérteni kellett és lehetett. Ez a nemzedék vegyelemmezte ki ennek a nagy nemzetkórnak a gazdasági meghatározó okait: a földtelenséget. Gigantikus pszichózis képét vetítette ki a parasztlélek egyéni és tömegrémületéből: a tiltakozás iszonyatát a szolgaság ellen, mely ott kél ki az elosztott kis családi föld tövéből. Már ebben a korban meghatározást nyert ennek a rémületnek magas társadalmi klasszisa... Mert a megvilágítás a lejátszódást a következőképp mutatta: a nagybirtok nem ad le testéből, az új és új nemzedékeknek mindig csak a családi földön kell osztozniuk! Ez a negyedtelkes gazdánál és két gyerekkel már a második nemzedéknél cselédsorba lökte a szabad parasztot. A szabadság és az önrendelkezés nemes erénye, ezek a felsőbbrendű erők buktak nemzetgyilkos rémületté minden olyan esetben, amikor a paraszt-asszony méhébe szurattott, hogy elmenjen a gyerek, megmaradjon a föld és elmaradjon a szolgaság. A nagybirtok néma jelenléte, molochpofájú fagyos könyörtelensége csinálta azt, hogy a szabadság magasrendű motívuma nemzetgyilkosságba csapott át. És ki volt a gyilkos?... Már ez a kor kimutatta azokat a rejtelmes lelki átjátszódásokat is, hogyan lesz a gazdasági és szabadságmotívum keveredéséből a kisparasztnál hatalmas, rideg erkölcs és e hatalmas, rideg erkölcsből hogyan lesz a nagyparasztnál — ahol nincs gazdasági motívum, — egyke divat. A Nagy Fetis lehet a kisparasztlélekbe, ott nemzetgyilkossággá lesz gazdasági motívumból, onnan följebb emelkedik a nagy paraszthoz és ott divatból lesz nemzetgyilkossággá!... Sokat emlegették ebben az időben egy új írónak egyke novelláját (*A bába*), melynek érdekessége abban állt, hogy mint természetes realizmust látta és mutatta meg a falusi élet más realizmusai közt egy magzatelhajtásnak a realizmusát. A novellában a tömegpszichózis beteg játéka úgy folyt elő a maga természetességével, a latifundium sötét bálványából, mint a vérpatak a szeplős arcu Feri gyerek anyjának testéből, mikor születendő testvérét a bába megölte, mialatt a kuckóban, a földön Feri a szép kutyáról és a szép piros almákról álmodott és anyja átdermedt a halálba.

A motívumok kikutatása és a motívumokkal való harc volt ennek a szociológiai, harcoss és alkotó nemzedéknek munkaformája. De nem magukkal a motívumokkal harcolt, melyek absztrakt leszűrődései és kristályosodásai sokszor nagyon bonyolult ható erőknek, hanem magukkal a

kibogozott erőlkkel. Sokfajta magyar népatok és az egykés néphalál mögött így találta meg a nagybirtok tudatos hatalommá szervezetségét: az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet, röviden O. M. G. E.-ét. És hiába akarná elképzelni Féja nemzedéke a támadó harcnak azt a titániságát, melyet nemzedékünk e másik titániság, az O. M. G. E. ellen vivott. Mert Féja nemzedékének intellektualizmusa csak most kezd kijutni ahhoz a bátorsághoz, mely a magyar nagybirtokot, a magyar feudalizmus konok megrögzöttségét, ezt a legnagyobb magyar népelleniséget szellemileg arcélen meri támadni. Ez a jel emeli ki Féja könyvét az adatszociografizálásból és harcosságát a maga nemzedékének csak a szemléletek visszaadásáig menő föld és néphősiségéből. De hol van még a féjai jel az októberi forradalom előtti szociológiai nemzedék országot átfogó, elkeseredettségét tudományos, publicisztikai és politikai nyílt és tárog kibontott nagycsatáitól? A nagycsatáktól, melyeket a magyar latifundiummal és annak eszmei megtestesítőjével, a Zselénszky nagyurról elnevezett zselénszkyzmussal, a huszadik század elejének Verbőczyjével és verbőczyzmusával vivott.

És csak kereteket kitöltő részleteket tud nekünk adni a további kutatás a magyar nagybirtok kiépítéséről is, miután ennek történetét már a világháború előtt megírta volt *Agoston Péter*. De már élt és szellemileg hatott abban a korban *Szabó Ervin* szabályos, tiszta, csoportosító és tisztító elméje is és már dolgozott azon a nagy történelmi munkán, melyből először bizonyosodott ki a magyar jobbágyfőlszabadtás igazi valósága (*Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok az 1848-49-es magyar forradalomban*, Bécsi Magyar Kiadó, 1921). Az ilyen szellem jelenléte megtölti a kort finom értelemmel és kisugárzással. Féja Géza tisztuló, nyíltan bíráló és támadó föllépésével, most érkezik oda az új magyar szociológiai nemzedék, ahova Veres Péter marxista népbeállitottsága az ellenforradalmi parasztimádat műrészegségét elejétől fogva terelni akarta.

Aminthogy ennek a kornak egyetemes fölületi fénye, egyenletes mélységkutató és forgató irányzata volt, vagyis ez emberek számára a sorsprobléma el volt osztódva az egész nemzeti létben. Ez azt jelenti, hogy az elvégzendő feladatok erőiránya, erőkiállitottsága központi sugárzással erre az egész nemzeti létre hatott ki. Vagyis a feladatok kitűzése gátlás nélkül nőtt ki az ezer éves történetre vonatkozó fölismerésekből és ezek a fölismerések az egész nemzeti létet akciózták. Vagyis a gondolatok, amelyek a tennivalót meghatározták, mind összefüggtek egymással és ezeknek az összefüggő gondolatoknak a rendszerébe, a hálózatába volt belefoglalva az egész nemzeti lét, mint valami, ami egy magasrendű, erre az egész létre kiterjedő elképzelés szerint volt modernizálendő, egészséges föltételek közé állitandó. Ami egyértelmű azzal, hogy a nemzeti lét szervezése, a gondolatrendszer szervezése és az akciók szervezése egy új szintézisnek a szervezességét, az új nemzeti formát adta volna ki. Egészen másként áll a dolog az Illyés Gyula, Veres Péter, Féja Géza korában. Már csak annyiban is, hogy a harcoló gondolatok még nem mutatnak kiépített, az egész nemzeti létre kiterjedő olyan kiegyensúlyozott szervezést, melyből minden további nélkül a gyakorlati politika egyetemes menetrendjét lehetne föllállitani. Azonkívül a gondolatok gyengébbek az uralkodó erőirányzatoknál, azokhoz hol alkalmazkodó formában félig-meddig lappangó életet élnek, vagy kerülő formákban törnek a tulajdonképpeni mondanivaló felé. Vagy ha megküzdnek az uralkodó erő irányzatokkal és meg nem kerültek mondanivalókkal lihegve, a fölszínre törnek, csak egy-egy darabon szakítják föl az általános ron-

tásban leforgott nemzeti létet. Megmutatják az egyikét, mint az uralommal szemben való néma forradalmat, a puszták népének lelkét, mint utalást a gyökerek romlatlanságára, a latifundium rémuralmát, mint népgyilkos inkvizíciót... De hiányzik még a gondolatok egymásbaszerveződése, a gondolkodók egymáshoz való fölzárkózása, hiányzik a szemlélet, a bíráló, a gondolat és az akaratok rendszere, embernek és cselekvő szellemnek politikába való átminősülése.

Hiányzik az, amit új korszakok alkotásánál, az új jövőnek az avult múltból való teljes kiszakításánál a demokráciában is totalitásnak kell nevezni: az egész nemzeti létnek a maga minden kiágazásával valamely egységes építő munkaprogramba való beleemelése. Hiányzik a törekvés a birtokon belül való kerülésre, a politikai hatalom átvételére, a nemzet átépítésére. Így történik meg az, hogy a pártpolitikusok lesznek a nemzet filozófusai, nem pedig a filozófia lesz a nemzet politikája. Lehet, hogy az új szociológiai nemzedék alkotó szellemi emberei nem alkalmasok a politikára és így nemcsak ők maguk, de tudományosságuk, szociális publicisztikájuk is, legerősebb megnyilvánulásaiban is irodalom marad, és bizonyos idő múltán eleven erejéből az absztrakciók nemes, de inaktív vonalára siklik le. Ezzel szemben az ellenforradalom előtti szociológiai nemzedék arra tört, hogy birtokon belül kerüljön, vagyis hatalomba vegye a politikát. Most visszafelé nézve látszik meg igazán: az októberi forradalom előtti éveknek az volt kiugró tulajdonsága, hogy a társadalomtudománynak és a harcoló irodalomnak politikai realitása volt.

A mai magyar szociológiai nemzedéknek ható ereje tehát össze sem hasonlítható az ellenforradalom előtti szociológiai nemzedékkel politikai realizmus dolgában. Az új nemzedék fölfedező munkájának magasfoku kisülési fényét nemcsak munkájuk belső ereje, de az a feszültség is adja meg, melyben a polgári parlamentarizmus formájába bujt feudális nagybirtok és a hozzá fölcsatlakozott kartelluralom kettős parancsuralmának lenyomó erejéhez és a magyarországi szervezett regresszió tüvöltő szertartásainak fül és idegrepesztő, mérgezett butaságához áll. Ne jusson eszébe senkinek a maga igazi helyéről és rangjáról eltolni akarni az új szociológiai nemzedék bátorságát, sem munkaértékét, amint ez a bátorság és munkaérték nem takarhatja be és nem feledtetheti el az előző szociológiai nemzedék rangját, akár a munka értékben, akár a politikai realitásban.

Ennek az első szociológiai nemzedéknek demokrata totalitásához tartozott, hogy a magyar feudóimperializmus tervszerűen burjánztatott vak és vészes sovinizmusával szemben fölragadta és humanista megoldás felé akarta előbbre és előbbre harcolni a nemzetiségek teljes egyenjogúsítását. Ebben a korban alkotta meg Jászi Oszkár a nemzetiségi kérdésnek azt a magyar tudományát, melynek azonnal nyilvánvalóvá lett az évek folyamán igazolódott világértéke.

És ha ez a nemzedék megtalálta a központi magyar problémát: a földet, meg kellett találnia hozzá a népet is! Ez hozzátartozott a kortársadalmi tudományának politikai realitásához. A hatalmasan is érzett hatalmas néprealizmus nem volt nyavalyás szenvelgés, mint a feudalizmus föltenyészette, áziatizmussal gondosan beajzott parasztbaajulása az ellenforradalmi fiatalságnak. Annak az ellenforradalmi fiatalságnak, melyet ugyanaz a Nagy Fetis hajszol az üres népimádat hajrájába, hogy e nagy népi hej-huj mögött zavartalanul üzhesse tovább a magyar föld koldus robotosainak ezer éves kiéheztetését. Erőcs volt ez a népszerűtetet Petőfi szavaival szólva: „természete komoly, — mint hegedűnknek első

hangjai“.

De ha ez az előljárt nemzedék társadalomtudományának politikai realizációja is volt, és az életbe áttevődött másító erejében hordozta magasrendűségét, ez azt jelentette, hogy föld-gondolatának is ilyen realizációja és abban hordott magasrendűsége volt. Ezer éven át olyan mindent tulszárnyaló volt a föld népének kiszolgáltatottsága és a magyar nagybirtok feudális uralma és hatalma, hogy ez a hatalmiság már túlnőtt az elképzelhetőn is. Ugy, hogy ez a hatalom már valósággal az irrealitásba nyult föl. A magyar föld robotosai fölött ilyenformán egy nagyon is létező, de a létezőnek a határain mégis túmenő — tehát egyszerre reális és irreális hatalom uralkodott molochos kapzsisággal. Ezzel az irreálisba nyúló bálvánnyal emelkedett egyenlő magasságra a nemzedék magyar földrealizmusának az a nagy tette, mikor Károlyi Mihály az októberi forradalom nyitányául a maga latifundiumát a magyar népnek ajándékozta. E telekkönyvileg a Károlyi Mihály felelősségére, anyagilag a Károlyi Mihály tudatára irt földcselekedet, a maga magasabb sikra vetített értelmében egyedül áll a magyar történelemben. Ez a szociológiai nemzedék nemcsak kiemelte a magyar sorskérdésből a magyar föld és népkérdést, de szellemi, irodalmi, politikai agitációjával olyan egyértelműséget is zsendítette ki a magyar földre, a magyar népre vonatkozó közérzésnek, közgondolkodásnak, hogy Károlyi Mihálynak ez a tette minden egyéni elhatározás és felelősség mellett is valahogyan: kollektív cselekedet volt. Ennek a kollektívnek ez a földmegnyilatkozása volt az a realizmus, mely tulszárnyalta a Nagy Feti irrealitását. Mintha ezzel megkezdődött volna a magyar átok szétesztetése.

Az a mód, ahogyan ezekben az években az érezni, gondolni, tennivaló egyértelműségében egymáshoz izzottak a milliók, adta ki magából a magyar kollektívtséget. Nem programként előre kitűzött valami volt ez a kollektívtség, de valahogyan született a nemzetnek és történelmiségnek időszzerű egymás egymáshoz való viszonyulásából. Ez az így születtsége adta a kozmikuságát. Ez a kollektívtség széttöredezett a hétköznapi egymásbakavargó sűrű zürzavarában, talán nem is volt látható akkor és belülről nézve, de világosan látható ma, kívülről és fölülről, történelmi távlatból véve. Soha ezer év folyamán a magyarságnak milliói ilyen kollektívtséghez el nem jutottak. Csak a magyar latifundium és az általa kitermelt agyak és lelkek álltak kívül ezen a kollektívtségen.

Ez a még osztálytársadalmis kollektívtség indul el, hogy továbbfejlisson a történelmi továbbfejlődés útjain. Már ellene is felvonult a Nagy Feti ellenforradalma. És közönséges történelemhamisítás azt mondani, hogy a Nagy Feti második ellenforradalma a második forradalom osztálytalan társadalmisága ellen irányult. Elejétől kezdve az első forradalomban és e forradalom előtti években egymáshoz izzott magyar kollektívtség, a nemzeti lét ezen magas formája ellen, ennek szétzuzására tört.

Féja könyve, mint nagy nemzeti pozitívumot emeli ki Achim Andrást, hosszan időzik parasztmozgalmának kiértelmezésénél és azonosítja magát a meggyilkolt parasztvezér akarásaival. Ezzel gátlásokat lerázó, bátor és szabad látáshoz érkezett el, ami már állásfoglalás is. De nem szabad elfelejteni, hogy a mi nemzedékünk nem a történelmi anyagból való visszaállításban, de a maga eleven valóságában volt megélője ennek a tízes magyar parasztmozgalomnak. Napjainknak természetessé lett értelmét tették azok a képviselőházi Achim-beszédek, melyek ma merészségükkel épp úgy, mint tiszta erkölcsiségükkel elképesztik az ellenforradalom iszapmocsarából a partraverdő jószándékú intellektuálist.

Nemzedékünk számára nem maga az Achimban olyan hatalmasan jelentkező földkérdés tette a korszakot, csak hozzátartozott a nagy reformkorszaknak ahhoz a sokoldalú, a magyar történelmiség régi értelmét szétfeszítő eszmei és mozgalmi gazdagságához, melyben: a parasztforradalmiság egyensúlykeresést is jelentett a politikai kitagadottságból történelemformáló erő rangjára feljutott ipari munkástömegek mellett. A nemzeti kollektívum egészséges kialakulása felé való előrejutáshoz tartozott ez a hatalmas paraszt és munkásmozgalom, a hozzákapcsolódó elméleti intellektuálistussal, tudománnyal és irodalommal. Igazság tehát, ha azt mondom, hogy annak a revolverlövésnek a dördülése, mely Achim Andrást leterítette, nemcsak egy egész nemzedék idegzetébe, de a nemzeti kollektívum közepébe is talált.

A földtelen milliók, akiknek szektaőrjögésekbe való átdekirizálódásáról ma könyveket ír az új szociológiai nemzedék (Kovács Imre: Néma forradalom) a mi cselekvő napjainkban az agrárszocializmus korszerű nemzeti aktivumában készültek felnőni. Nem is tudok a balmazujvárosi Veres Péterre másként gondolni, mint intellektuálistusba feltisztult formájára annak a forró népkohónak, melyet Balmazujváros mindig jelentett. Mert úgy látszott egykor, hogy Balmazujváros az a hely, ahol a Nagy Fetis nemzetpusztító rémuralma és a végzetükből kitörni akaró földtelen magyar tömegek létvonala, mint egymással megbirkózni kénytelen ellenkörök metszik egymást. Metszési pontjukon megoldvasztják a klímát, a földet, a kedélyeket, a lelkeket, a gesztusokat, hogy égni kezd a sár, kovásszá lesz a lélek, tüzzé az eszme és a fölizzott népkohóból az önmegváltás mozgalma lép ki a világmozgalmakhoz hasonló formákban...

Má kék kereszt, zöld kereszt, nyilas kereszt mérgezett agyú apostolai terjesztik valami egészen alacsonyrendű beteg kótyagossággal a német kampós kereszt beszajkózott tanítását és szólamait Magyarországon. A mai nemzedék nehezen tudja elhinni, hogy volt egy idő ugyanazon a Magyarországon, amikor az írónak mindig gyenge, de profétizmusra mindig hajlamos Fényes Samu országszerte fáradhatatlanul vándorolt: darvinizmust, heckelizmust, természettudományos világlátást tanított. Ez volt az az idő, amikor gróf Batthányi Ervin a maga birtokain szocialista népoktatást szervezett és tartott fön, amíg iskoláját a Nagy Fetis kormánya be nem tiltotta. De működött már Budapesten Lukács György szeilemi iskolája is, hogy a magyar spirituálistust sár és buzakötöttségéből minél könnyebbé finomítsa.

A Féja Géza szociológiai nemzedékének nincs egyenrangú népirodalmi nemzedéke. A magyar népi szépirodalom ebben a korban messze elmarad a szociológiai irodalom feszültségeitől, munkavállalásától, tejesitményeitől. Hol vannak a mai magyarországi népi szépirodalomnak, a parasztirodalom elbeszélő művészetének azok a meglátásai, mint a szociológiai publicisztikának? És hol vannak szándékai attól, hogy közlései éppen olyan sorsbontóak akarjanak lenni, mint a fiatal szociológiai népi-íróké. Ehhez képest a népről szóló mai magyarországi elbeszélő irodalom csődbejutottnak látszik. A két forradalom előtti szociológiai korszaknak abban is jelentkezett a totalitása, hogy parasztilági témaköre, ennek társadalmi relációja azonnal áttevődött az irodalomba is. Móríc Zsigmond rendkívül gazdag és nagy művészetének mély parasztlelkisége mellett megjelenik már a magyar szociális parasztirodalom is. (Barta Lajos: *Parasztok* — dráma, *Tavaszi mámor* — dráma, — *Az Ige terjedése* — korrajz, — *Elsüllyedt világ* — elbeszélések.) És a keletkező magyar kollektívum kísérteties próbatétje a nemzet lelkének szembefordulása

önmagával: — Atyban. E korszak legkáprázatosabb irodalmi kilobbanása éppen szertelen zsenialitása annak az Adynak, aki e szociológiai korszaknak szellemét körülölelő totalitása nélkül sohasem lehetett volna egészen az, aki lett. Benne jóslatosan gyultak ki e korszak értelmének csucsai, míg a korszak síkján a Nagy Fetis ellen folyt a döntő harc.

A Nagy Fetis, mely ezer esztendő forgandósága alatt mindig megtudott maradni rendületlenül, — a magyar létnek még pontos tudományos kielemezésre váró adottságai között — most is ur maradt. Ma a polgári parlamentarizmusba kötöttnek látszó magyarországi világ a Nagy Fetis markában van és a polgáriság csak színtal és kiszolgálás. De a terepen már kettő az ur: földisten és pénzisten, feudalizmus és plutokrácia, latifundium és monopolkapitalizmus, földdiktatura és kartelliktatura. A történelmi kulisszát játszó nemzeti ujjaszületés verejtékezsiet: meggazdagodni vagy az egyiknél, vagy a másiknál.

A Nagy Fetis ellenforradalma vér és iszap alá temette a nagy magyar szociológiai korszak demokrata totalitását. Mindent megtett, hogy eltiporja minden emlékjelét. Nyomtalanságba szeretné sikkasztani. Az új nemzedékek tudatába csak könyvtári kutatás által emelkedik valami ebből a nagyszerű, elsüllyesztett magyar Atlantiszból. A szennyes iszap-tenger alatt, a mélyben láthatatlanul csillognak ez elmerített magyar Atlantisz tornyai... Láthatóvá lett-e ez írással valami e tornyokból?

Az ellenforradalom kényszeríti a magyarságot, hogy egyszer már kiküzdött életformáját előlről kezdje el kiküzdeni. Kényszeríti az új szociológiai nemzedéket arra, hogy megegyeszen fedezze föl azokat a magyar igazságokat, melyek egykor, a magyar Atlantisz élő napjaiban már a politikai erő és megvalósulás rangján tündököltek.

Kerestem Féja könyvében, a „Viharsarok“ban a latifundiális magyar világon, a Nagy Fetisen gyakorolt elemzésének a végső szintézisét. Megtaláltam ebben az erkölcsi és politikai fogalomban: „az Uri Magyarország“. Ebben az „Uri Magyarország“-ban benne van a Nagy Fetis minden kitermeltsége: a lelkek és a koponyák! Benne van a fetisi lelkek és koponyák rendszere le a szolgabíróig, a jegyzői irnokig, a csendőrig, a vasuti bakterig, az utolsó falusi kisbíróig. A magyar fetisi világ ez, egyetlen és összefüggő egész. A latifundium, a nagybirtok Magyarország az, az „Uri Magyarország“. Az éhségdelirizáló földtelen milliók — mintha a Nagy Fetis miatt vesznének el. De, amikor ez így látszik: az „Uri Magyarország“ miatt vesznek el. És a két elveszés ugyanaz! Az egyik a test, másik az árnyéka! És ezen a szemfényvesztő gigantikus játékon a magyar nép milliói sodródnak a semmibe el. Az „Uri Magyarország“, ez volt az első magyar szociológiai nemzedék szintézise is. És most már Féja és nemzedéke is láthatja, amit a nagy szociológiai nemzedék meglátott: foglalatja mindannak, amiből a népromlás és néppusztulás jön: az „Uri Magyarország“. A Viharsarok megriadva sorolja föl a népet rontó latifundiális szövevény pokoli változatait, ennek az inkvizíciónak közigazgatási gépezetté lett műveleteit. Valahol van egy nagy hatalom és népgyilkos kihatásai egészen messzire elrengenek és ellengenek: a Nagy Fetis ez! Olyan hatalmas ő, mint a Nagy Cethal, a Disznófejű Nagyur, az Óskaján.

Az „Uri Magyarország“ — ez Féja vésszintézise. Ez volt már a Magyar Atlantiszé is. Ebben a szintézisben két magyar világ találkozik.